

ОБРЕДЕН КАЛЕНДАР

ЗА

МОМИ И ЕРГЕНИ

помагало за учителя

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ БУРГАС

ПРЕДИСЛОВИЕ

„Обреден календар за моми и ергени“ има за цел да приобщи децата към българските народни традиции, да им помогне да усвоят знания за българската народна традиция и фолклор по достъпен начин.

Практическото приложение на празничния календар е взаимосвързано с народния и религиозния календар на българите през вековете. Децата се запознават с някои легенди и предания и имат възможност да осмислят нравствените послания, закодирани в тях. Празникът изисква не само старателна подготовка, но и добре обмислени организационни мерки. Особено при работа с децата трябва да се създадат всички условия, които биха направили заниманията им интересни, пораждащи радост и любов, желание да празнуват. Важно е да се отбележи, че при изучаване на песента или друго, те не само наблюдават, но и участват във фолклорните действия, обреди, танцуват заедно, за да усетят в себе си творческия процес. Наред с развитието на качества като доброжелателност, съпричастност, толерантност, се формират творчески умения, стремеж за „изследване“ и „откривателство“. По самата си същност празничният календар като форма на педагогическо взаимодействие с неповторимата си атмосфера осигурява свобода на детските идеи, на уменията да се създава радост във всекидневния живот чрез силата и красотата на традицията.

Помагалото ще ви даде насоки за пресъздаване на три български обичая – Кукери, Лазаруване и Коледари. Освен опи-

сание на празника, тук ще намерите сценарий за ролева игра, която ще помогне на началните учители да въведат децата в обредната традиция.

Допълнителна информация, както и помощни видео и аудио материали ще намерите в уебсайта на Регионален исторически музей – Бургас или при сканиране на QR кода.

www.burgasmuseums.bg

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – БУРГАС

КУКЕРИ

Кукерските игри са свързани с древно разбиране, което свързва вечния кръговрат на живата природа – раждане, разцвет, смърт и ново раждане, с трудовата дейност и социалното развитие на човешкия колектив.

Те се провеждат по Сирни заговезни, в началото на великденските пости – края на февруари – началото на март, и са разпространени предимно в Източна и Южна Тракия, Средногорieto, Родопите, Североизточна България.

Кукерските обичаи и игри, изпълнявани през Сирница, се открояват с богата обредност. Те имат различни названия: според деня, в който се правят – *Кукеровден, Куковден, Старчовден, Джумаловден, Песи понеделник*; според наименованието на участниците в игрите – *кукери, кукове, джамали, камилари, арапи* и др. В някои райони и според наименованието на централния обреден персонаж, изобразяващ животно – *камилла, джамал, рогач*.

Кукерските игри и обичаи са изключително мъжки – участниците в тях са само ергени и млади женени мъже, които притежават физическа сила, артистична надареност, готовност за участие в шумния обичайно-обреден комплекс. В последните години обаче в тях все по-често се включват и млади жени.

Най-характерни са костюмите и маските на кукерите. За по-старинно се смята облеклото от кози, овчи и сърнешки кожи, при което маските наподобяват козел, овен, вол или съчетават човешки черти с животински елементи – рога, уши, зъби, птичи пера. На много места освен кожата, кукерите обличат женски сукмани и фусти, завързват на кръста или на раменете

Кукери, с. Зидарово

си женски забрадки; намятат върху гърба си едноцветни или шарени губери с дълги влакна. Всеки кукер носи дървена сабя; *топуз* – удебелена в единия край тояга; *помет, пометаш* – дълъг прът със завързан парцал на единия край. Друг обреден реквизит – неотменна част от кукерския костюм, са звънциите. Те могат да бъдат различни по големина, форма и звучност.

Сред кукерската дружина има различни обредни персонажи. За изпълнението на ролите на *булката и младоженеца* се избират по-млади мъже, които не носят маски. Те обличат характерното за селището сватбено облекло. Булката е силно набелена и начервена, с подчертани женски форми и носи бебе от парцали. *Кукерската баба* е мъж, облечен в дрипави женски дрехи, силно набелен и начервен, забраден като старица. Много по-често бабата носи бебе от парцали, дърво или катуна. *Кукерският цар* е облечен в местни дрехи или с

наметало от чул, голяма бяла брада от вълна. Участниците, които охраняват маскираните и царя, са в дрипави облекла и наподобяват цигани, арапи, разбойници, с почернени от сажди или с покрити с черни кърпи лица. Въръжени са със синджири, сопи, лъкове и стрели, с които хвърлят пепел срещу присъстващите. На по-късен етап се появяват и нови персонажи, сочени като второстепенни – *поп, доктор, берберин, полицаи и други*.

Кукеровден започва рано сутринта с обличането и подготовката на кукерите. В някои селища те задължително се обличат въвн от селото и тайно от съселяните, така, че те да не ги разпознаят. С изгрева на слънцето дружината се отправя към селото и започва да обикаля. Първо посещава къщата на кмета, с което иска неговото позволение да започне празника. Докато обхожда селото, кукерската дружина непрекъснато

Кукерска дружина, възстановка

гони, плаши и размива хората, дошли да гледат. Харачарите връзват срещнатите мъже със синджир и им искат откуп; берберинът „бръсне“ и т. н. След като свърши обикалянето на селото, кукерите се връщат на мегдана, където се извършва обредното заораване от Царя или главния кукер. В дървено рало се впрягат двама маскирани и заорават леха. Това се прави три пъти, а Царят/главният кукер хвърля жито и благославя:

„Най-малкото жито да е колкото мене!“

„Да дава Господ много берект! Да има много мамули, да има много жито, да има много деца!“

Широко разпространен е и моментът с убийството на този, който засява. Това се свързва с отиващата си зима, стара година, а възкръсването на сеяча е знак за зараждащото се ново начало.

Заораване от кукери, възстановка

КУКЕРОВ ДЕН

Сценарий: Мая Стефанова Скочева

Участници: Кукери – момчета; домакини – стопанин и стопанка, деца

Необходими аксесоари: Всеки кукер носи гега или дълъг нож. Задължителни елементи в облеклото са чановете. Те са различни по брой, големина и звучност. Кукерите са с маски, костюми, престилки, които завързват на кръста си. Върху гърба си може да наметнат груби едноцветни или шарени губери с дълги влакна.

За обредното заораване и засяване са необходими: рало, крина, жито, въже.

Обстановка: Къща – подредена в битов стил, софра, трикраки столчета, шарени тъкани черги, възглавници, глинени съдове, камина и всичко, което би подчертало характерната подредба на старата българска къща.

На софрата са поставени бъклица с вино, пита, яйца, сирене.

Общо представяне на обичая Кукери: По традиция на Кукеров ден участват само мъже. Празникът започва със символичното „раждане“ на главния Кукер или неговото обличане. След това кукерите започват да обикалят селото. Обичаят продължава със символичната оран и сеитба и борбите между кукерите. Подготовката на кукерите за началото на игрите става в тъмни зори, тайно от съселяните.

С изгряването на слънцето кукерите, водени от главния кукер (Царя) се отправят към домовете със звън и подвиквания „Ху, ху, ху!“

Музикален фон – гайда

Дете: На Заговезни играят кукери – яки мъже, нагласени с

чудни облекла и тежки звънци на кръста.

Дете: За този ден всяка къща е почистена и спретната. Подредена е с най-нови постелки. Стотвени са най-тлъстите кокошки. Опечени са пухкави баници.

Дете: Кукерите влизат във всяка къща, желаят здраве, берекет и прогонват злото.

Дете: Звън, чакан вече,
в чанове впримчен,
еква далече.

Дете: Свири кларнетът.
Огън див бляска.
В тъмното светят
маска до маска.

Дете: Кукер за вести
порти удари.
Носят невести
китки и дари.

(„Кукери“ – Николай Зидаров)

Дете: Люшкайте, разлюшкайте звънците,
да отmine всякъде градушка,
да се вдигат до небето ниви,
да са всички здрави и щастливи.

С тежки и бавни стъпки кукерите стигат до дома на стопаните. Обикалят три пъти двора пред къщата и звънят със звънците.

Кукер: Хей, стопани, я станете, че е дошла пролетта!
(Всички похлопват с хлопките.)

Домакините *излизат и посрещат групата пред вратата.*

Стопанин: Добре сте ни дошли в нашата къща!

Кукер: Колкото е пълна на носача крината, тъй да е сита годината!

(Всички похлопват с хлопките.)

Кукер: Както са тежки пискюлите, тъй да са тежки житата,
житата по класовете!

(Всички похлопват с хлопките.)

Кукер: Да има много деца в къщата!

(Всички похлопват с хлопките.)

Кукер: Да преливат бъчвите от вино!

(Всички похлопват с хлопките.)

Кукер: Да преливат кошовете с жито!

(Всички похлопват с хлопките.)

Кукер: Да потъне вдън земята злото!

(Всички похлопват с хлопките.)

*Кукерите прекарват през гърдите на Царя въже, за което е
вързано ралото и се хващат за него. Три пъти заорават дво-
ра пред къщата. На три пъти по време на орането кукерите
дърпат въжето и събарят царя на земята, но той става от-
ново, за да продължи. След орането следва сцената на засява-
нето на житото и благославянето. Един от кукерите държи
в ръце крина, пълна с жито. Хвърля семето, наричайки:*

Кукер: Най- малкото жито да бъде като мене!

От едно да станат хиляда!

Да дава Господ много берекет!

Да има много мамули!

Деца да има повече!

*След засяването търкулва крината и всички гледат как тя
ще падне на земята. Ако отворът ѝ е нагоре, това предсказ-
ва добра бъдеща реколта и буди всеобщо оживление и радост.
Ако падне надолу, годината ще е гладна.*

*Отново се хващат на кукерското хоро и три пъти обикалят
„двора“ с високи подскоци, за да ехтят по-силно звъниците.*

След приключване на този обред следва борбата. Всички ку-

кери клякат. Главният кукер избира една двойка. Победителят се бори с друг кукер и така няколко пъти. Накрая победителят се бори с Царя. Царят умира, но само, за да бъде съживен отново. Всички кукери се събират в кръг около него и скачат с възгласи „Ху-ху-ху-ху!“ Кукерът неочаквано се изправя и заиграва за всеобща радост.

Стопаните даряват кукерите, *поднасяйки храна: топла бяла пита, пържени яйца и вино, сирене, лук.*

Стопанин: Сполай ви за благословията! Носете здраве и радост на всеки дом, на всяка къща.

Кукер (поема даровете): Сполай ви! Сполай! И догодина, дай боже, да ни дарите повечко!

С подскоци и подвиквания: „Ху, ху, ху!“ кукерите излизат.

ЛАЗАРОВДЕН

Сред богатото наследство на български традиционни обичаи особено ярко се откроява лазаруването. То заема особено място в народния календар. Чества се предпоследната събота преди Великден и има различни наименования – *Лазарица*, *Лазарница*, *Лазар*, *Лазарова събота*. Макар по име и място в календара да е свързан с Лазаровото възкресение, обичаят има само външна връзка със светеца. Корените му, които излизат от твърде далечна за нас предхристиянска епоха, се оказват извънредно жилави. Те могат да бъдат отнесени към пролетното събуждане на природата, към мечтите и надеждите за благоденствие и задомяване. С настъпването на пролетта се наблюдава всеобщо раздвижване. Посятото в земята семе избуява, животните напускат леговищата си, а у хората се проявяват особено силно чувствата и желанията за любов, задомяване и семейно щастие. Настроението в цялата природа е приповдигнато и това се отразява върху обичаите и обредите от пролетния календарно-празничен цикъл. Лазарските обичаи и игри са най-жизнерадостните, най-поетичните и най-масово протичащите български народни обичаи.

В своята същност Лазаровден е празник на и за момите. Няма селище, което да не бъде обходено от лазарки. В Бургаския край, който е богат на етнографски групи, се наблюдават няколко типа Лазаруване, отличаващи се най-вече с костюмите, които обличат момите.

Лазаруване в Странджа планина – Ходенето на лазарки по къщите е познато по целия район, но до началото на XX век лазарките са само „копанарки“ – турски циганки друго-

Лазарки, с. Козичино

селки, защото според местните традиции се смятало за срамно българчета да играят като лазарки. През първите две-три десетилетия на миналия век по домовете тръгват и български лазарки, които изучават песните в училище и се водят от учителките. В рупските и загорските села празниците на Лазар са два: Сиромах Лазар и Богат Лазар, чествани в две последователни съботи. Според легендата, Сиромах Лазар и Богат Лазар били двама братя, но богатият не обръщал внимание на бедния и не му помагал. В района лазарките копанарки обикалят къщите и през двете съботи, но по-често през Сиромах Лазар. Българските лазарки, водени от учителите, играят само на Богата Лазара (един ден преди Връбница). Лазарките копанарки ходят по двойки или поединично, водени от възрастна жена, майка на едно от момичетата. Те са окичени с цветя, имат венец на главата и играят с бели кърпи в ръце. Докато играят, жената удря по малък тъпан и пее:

*Бързай, бързай, Лазаро,
че Великден наближи,
сукман ти е на руно,
риза ти е на кросно.
Ой, Лазаре, Лазаре.*

Щом играта свърши, девойката хвърля кърпата върху рамото на стопанката и иска „бакшиш“. Домакинята дава яйца, брашно и сланина, които възрастната жена събира в кошницата. На Лазарица тронките приготвят *плетеници* (хлебчета във формата на козунак, дълги около една педя). Плетеници се приготвят за всички роднински момичета, като за по-големите хлебчетата са с по-големи размери.

Лазаруването в Карнобатско се изпълнява на Лазаровден и Връбница (събота и неделя преди Великден) или само на Връбница (сред загарци, котленци и южнотракийските преселници). Лазаровата събота е известна още и като *Богатия*,

Посрещане на лазарки, с. Козичино

Благословия от стопанката, Лазаруване, възстановка

Болярския Лазар, за разлика от *Сюрмах Лазар*, който е по-първата събота. Тогава се прави задушница и се раздава за починалите.

Обичайно-празничният комплекс *лазаруване*, в своята основна част, като състав на лазарската група, обредни действия, игра и облекло, е единен в района. Наблюдават се различия само в терминологията. Участниците в обичая са лазарки – моми за женене. Още през тримирната неделя те се събират пременени, съставят групата и играят несклучено хоро – *буенек*, *лазара*, припявайки моми и ергени. Това се повтаря през всички празнични дни до Лазаровден. Задължително обличат булчински дрехи, които вземат от наскоро омъжените. Лазарската група, наричана *лазара*, *лазараца*, *буенек*, в повечето случаи е една за цяло село и може да наброява до 30-40 моми. За водачка избират помежду си най-едрата, най-стройната мома, която пее хубаво и умее най-добре да води лазарското хоро. Тя

се нарича *буенец*, *буянец*, *буенек*, *буенечка* (у котленци и загорци), *кума* (у загарци и в с. Есен). Момата, уловена до водачката се нарича *азнатар*, *назлатар* (сред загорците) или *подкума* (сред загарците). Последната мома в редицата е *куйрук*, *куйручка*. Играта на лазарките е несклучено хоро – *буенек* – което се лъкати /извива/ от водачката. Играе се под съпровода на лазарски песни, които се пеят от две по две моми с отпяване. По своя характер това са песни, изпълнявани за мома, за ерген, за малко дете, според състава на домакинството /семейството/. В начина на лазаруване могат да се отграничат два варианта – 1. Характерен за загорците, като Лазарата започва обхождането на къщите още в събота и продължава в неделя, като припяват и срещнатите по пътя. Дарява всеки припят с кърпа, като той я връща със пара в нея. Локална особеност се наблюдава в село Терзийско, където се избира кръстник измежду ергените, но винаги трябва да е момък, чиято сестра, изгора или

Пускане на венчетата на реката от лазарките, с. Козичино

братовчедка е в групата. 2. При втория вариант няма избиране на кръстник. На места освен големите лазарки, ходят и малки момиченца до 10-12-годишна възраст, като те обикалят само своята махала и са по две-три момиченца.

По своята същност лазарските игри и обичаи са главно любовно-женитбени, като съдържат в себе си и продуциращи по смисъл елементи.

Лазаруването в село Люляково също се празнува една неделя преди Великден. Цялата предна седмица малки и големи моми разучават песните специално за деня. Облечени са в лазарски костюм. Водачката на лазарките носи кукла, наречена *Лазар* и направена от кръстачката, с която са навивали прежда за тъкане. Куклата е облечена с бяла риза, игличенски skutник, на „ръцете“ ѝ са преметнати две бабчени кърпи. Освен това водачката носи кърпа, с която дарява стопанката след привършване на обичая. Песните, които съпровождат обичая, са за пролетта, за берекет на полето и в кошарите. Има песни за моми и ергени, за деца. Във всяка къща се пее песента „Що ми е мило и драго“. Докато момичетата пеят и играят, стопанката пръска жито над главите им. Накрая водачката дарява стопанката с кърпа, в която се слага пара и се даряват лазарките с яйца. Момичето, което носи куклата „Лазар“, играе само в кръга, образуван от другите лазарки. След приключване на лазаруването, лазарките отиват на реката и си пускат венчетата. Тази, чието венче отиде най-далеч, нея избират за *калмана* (кръстница). Всички ѝ целуват ръка и спират да ѝ говорят до Великден. На Великден, кръстницата подготвя гозби и посреща лазарките у дома си. След това заедно отиват на Великденското хоро.

Лазаруване в село Козичино/Еркеч – Лазарито е най-интересният пролетен обичай в тази част на Стара планина. Той

продължава два дни, като започва в събота и продължава на Върбница. Действащите лица са момите, които избират за своя водачка *буенец* – дванадесетгодишно момиче. Характерно е обличането на буенеца, което се извършва от няколко стари жени. Ризата е бяла, врахам (сукман) в кафяв или червен цвят, крива престилка, колан, контохче, нагръдник и накити, които украсяват главата. Разликата в облеклото между лазарките и буенеца е в това, че на буенеца се препасват два месала. Докато обличат буенеца, се пее песента:

Върба има – Върба нема!

Меня майка една има.

Не ма ѝ дала дет съм щяла...

С буенеца напред лазарките тръгват да обикалят селото. След това лазарските куди (групи) се събират в местността Дольник, където започва празникът. По време на празника лазарките отиват на реката и пускат венчета от върбови клонки. На смрачаване предварително определени кумове (трима напети момци) изтеглят лазарското хоро по стръмнината нагоре към хорището на селото. На края на това хоро също има двама-трима ергени, които са опашка на хорото.

ЛАЗАРУВАНЕ СЦЕНАРИЙ

Сценарий: Божидара Койчева и Жана Михайлова

Лазарките вървят и пеят: „Ой, Лазаре, Лазаре“

Влизат в двора:

Лазарка: Отвори чемшир порти, невясто,
та да влезнат лазарки,
да пошетат по дворове,
като паун по чаршия.

Стопанката: Добре дошли, лазарки, на гости в нашата къща на Лазаровден!

Лазарките: Добре сте ни заварили, стопани!

Лазарка: Че са излезли момите
насред село, на мегдана.
Рада, най-баш момата,
че ги заведе, поведе,
във всеки двор въведе,
да пеят, още да играят,
здраве и плодородие да пожелаят!

Лазарка: Стопанке, у вас има ли малки деца, невяста, син за женене, хубава мома? За тях ще пеем и хубави думи ще изречем!

Лазарка: Хайде да попеем най-напред за децата! Да са здрави, засмени с бузки бели, червени!

Лазарките пеят песента „Лаленце се люлее“

Лазарка (за малко момченце): Ой, детенце, пръстенче.

Честита ти ризичка!
На бял Дунав белена,
на мермер камък бухана,
на трендафил сушена,
на босилек диплена.

Лазарка: Тук ли е домакинът, домакинът?
Житото му се преродило, преродило,
над земята натежало, натежало.
Кошери се прероили, прероили,
планината са закрили, закрили.

Лазарка: Лазар си иде от Стамбула града
И носи Лазар тежка награда.
Кара си Лазар три кола дари –
за близки, мили и за другари.
Първата кола – сребро и злато;
втората кола – дари богати;
дари богати – чудна премяна;
третата кола – булка засмяна.

Лазарка (към стопанката): Паун лети високо, ой Лазаре,
крила държи широко, ой Лазаре.
Пауница по него, ой Лазаре.
Стой, почакай пауне, да ми
дадеш ключове, да отключим
сандъци, да дариме лазарки –
по две, по три ябълки.

Лазарка: Виждаме, че в този дом има млада и хубава невеста.
Равни двори премела и столове редила. Да насядат лазарки, че
са морни, преморни, цял ден песни пели, кръшни хора играли.

Лазарките пеят песента „Прехвъркна птичка“

Лазарка: Имате млада и хубава невеста. Да ви е жива и здрава,
но в тази къща има ерген за женене и мома хубава.

Лазарка: Тука са ни казали, Лазаре,
има ерген неженен
има ерген неженен, Лазаре,
що го майка не жени?
Ние ще му намерим, Лазаре,

от Лазара невеста.

Лазарка: Ой, Лазаре, Лазаре,
тука са ни казале,
че има мома и момък.
Я момата годете,
я момъка женете,
доде е вино червено
и тая бистра ракия.

Лазарките пеят песента „Жълто цвете“

Лазарка: Да благословим за здраве домакините!
Радувай се, радувай се, домакине!
Колко шума по гората –
толко здраве на таз къща!
Колко дърва по полето –
толко здраве на таз къща!

Лазарка: Да пожелаем дъжд и берекет на нивите и градините!
Лазар се вози на златни колца,
низ село ходи, Богу моли:
Я ми дай, Боже, ситен ми дъждец,
роса да роси, трева да никне,
паун да пасе.
Паун да пасе, пера да фърга,
пера да фърга, моми да берат,
моми, невести, венци да вият.

Лазарка: Да благословим и пчелите:
Пчелице медна, хилядна!
Пчела се вие, възвива
около круша китуша,
та и цветенца береше,
да прави гъсти медове.
Да се роят пчелите!

Медоносни да бъдат!

Мед и сладост да има!

Лазарките са наредени в полукръг. Изваждат от котлето листенца чемшир и всяка нарича, като пуска на земята листенцето:

Л 1: Както летят листенцата, тъй да са игриви децата и животните!

Л 2: Както летят листенцата, тъй да хвъркат пиленцата!

Л 3: Колкото шума в гората – толкоз здраве на тази къща!

Л 4: Колкото пясък у река – толкоз деца у дома!

Л 5: Да се роди жито – от два класа кутел да пълни!

Л 6: От два грозда – бъчва вино да прелива!

Л 7: Да се множат животните! Пълни да са кошарите!

Л 8: Да се роят пчелите! Мед и сладост да има!

Л 9: Да са росни ливадите!

Л10: Да са пълни хамбарите!

Л11: Да са пълни кесиите!

Л12: Да са пълни бъчвите с руйно вино!

Л13: Децата да са здрави и от кремък по-корави!

Л14: Да е здрава, сита и честита годината!

Стопанката взема сито, в което има жито, вдига го над главата на лазарката и като я посипва с житото, нарича:

Скочи, скочи, лазарке, за да е здрава годината!

Скочи, скочи, лазарке, за да подскачат агънцата!

Скочи, скочи, лазарке, за да са пълни кошерите с мед!

Завърти се, Лазаре, че да се въдят агънца, теленца, пиленца в тази къща!

Завърти се, Лазаре, да бъдем здрави, сити, добри и честити!

После търкулва празното вече сито и гадае според това как падне, дали с отвора на горе – плодородна година или не.

Лазарката мята кърпа на рамото на стопанката и казва:

Както е чиста и бяла кърпата,
тъй да е чиста и светла къщата!
Злото да ви забрави!
Здраве, любов и берекет да има!
Стопанката ги дарява.

Лазарките пеят песента „Тропай, тропай, буенче“:

Лазарка към стопаните: Сполай ви, стопани! Останете си със
здраве и до догодина!

Излизат от двора като пеят песента „Ой, Лазаре, Лазаре“:

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ БУРГАС

КОЛЕДА

Коледа, Колада или Кол'да е един от най-тържествените празнични комплекси. Вечерта преди Коледа е позната на всички ни като Бъдни вечер. От една страна, в църковния календар тя се свързва с очакваната блага вест за раждането на Иисус Христос, от друга страна, традиционната култура я разглежда като семейна вечер, вечер, когато цялото семейство се събира. На Бъдни вечер се приготвя обредна трапеза, която се кади. В селата, населявани от загорците, това е първата кадена вечеря, а за рупците и тронките е втората кадена вечеря след Никулден, когато е първата. Храната е постна, а най-важната част е обредният хляб, който носи различни наименования в зависимост от населеното място и етнографската група. Сред загорската етнографска група обредният хляб се нарича *вечерна, вечерник* (с. Зидарово – загорци), *коледник* (с. Терзи дере), *бъдна погача* (Средецко). На трапезата задължително слагат чесън и сребърна пара, за да е имотна годината. След като се прекади трапезата, хлябът се разчупва от най-възрастния мъж в семейството.

Особено внимание се отделя на приготвянето на бъднивечершните и коледните хлябове – самото им правене, тяхната форма, украса и название. Облечена празнично, жената-месачка извършва необходимите действия и изрича благословии за плодородие и здраве. Тази жена трябва да отговори на изискването за обредна чистота. Правилото бива нарушено в по-късно време, когато задължението да се „шарят“, да се „пъстрят“ хлябовете се отстъпва на по-сръчна жена в семейството. Хлябът, посветен на коледния празник, е широко

Коледарска дружина, с. Гълъбец

познат и разпространен сред българите, а названието е регионално обусловено. По форма хлябът е кръгъл, с пластична украса от самото тесто отгоре. Сред най-често използваните символи и елементи са кръст, кръг и цветове. Майсторката се стреми чрез украсата да представи, колкото се може по-пълно стопанството на семейството, с което се възлагат надеждите за по-добър живот. Специално място в украсата на бъднивечершните хлябове заема кръстът, познат като един от слънчевите знаци.

Друга група са краваите за коледарите, които се приготвят от момите или поне се украсяват от тях. В тях те влагат цялото си умение, за да се представят пред коледарите, сред които са и техните избраници. Това е причината да има и голямо разнообразие сред този вид хляб. Украсяват се отгоре със спираловидно навити обръчи, осморки, преплетени като плитка коси и обградени с отворен обръч. По форма в повечето случаи те

са елипсовидни. Не са забравени и малките коледарчета – за тях се приготвят кравайчета, колачета, кофръги, винаги много на брой, за да има за всички коледарчета, посетили дома.

На Бъдни вечер огънят в огнището не бива да загасва, той се поддържа от дебело крушово или дъбово дърво, познато като *бъдник*, *коледарско дърво*. Не бива да изгаря обаче целият, след време се гаси и се слага зад вратата, а с парче от него се изработва някоя част на ралото или колата. Пепелта от бъдника също се пази и се използва при баене на болни хора и добитък. В районите, населени от рупци, вярват, че тази вечер не бива да се спи край огнището, за да не пострада човек.

Върхов момент в този обред е коледуването. Коледарите се наричат *коледаре*, *куледаре* и *коладници* и могат да бъдат ергените и женените мъже. При загорците и тронките задължително коледарите са ергени, в краен случай годеници. В началото на XX век коледуват само момците и наскоро женените.

Посрещане на коледари, с. Гълъбец

Коледарска благословия, с. Гълъбец

Коледарите се обединяват в няколко групи, наречени *куди*, в зависимост от големината на селището. Предварително определят пътя, по който ще минат, тъй като, според поверието, две коледарски дружини не трябва да се срещат. Дружините имат свой водач – *кударбашия*, *кударбашии*, който върви начело на групата и носи бъклицата с виното. В селата на рупците го наричат *цар*, *наречник*, *наречар*, като тези названия идват от функцията, която изпълнява, а именно – да **нарича и благославя стопаните на дома**. Сред важните обредни лица е и **станеникът** – той не участва в обхождането на селото, женен е на първо венчило, пее хубаво и знае коледарските песни. Станеникът се избира само, ако той е съгласен да изпълнява тази роля.

Вечерта срещу Коледа всички коледари се събират на хо-рището или в дома на станеника, изпяват песента „Ой те тебе, стар станеник“, той ги дарява с голям кравай и обикол-

ката на селището започва. Групите започват да обикалят към полунощ и никой не си ляга, докато през дома му не минат коледарите. Посещават се всички къщи, с изключение на тези, в които има починал човек и не са минали 40 дни. **По пътя и пред всяка къща се изпълняват точно установени песни, а вратата се отваря или от момата в дома, или от стопанина.** В къщата влизат само тези, които изпълняват песните, определени за дома и членовете на семейството.

Облеклото на коледарите е празнично, непременно носят връхни дрехи и калпаци. При рупците калпаците и раменете им са наметнати с везани кърпи, а загорците закичват калпаците си с чемшир, бръшлян и наниз от пуканки. Тронките пък пришиват на яките коледарски китки от синци и разноцветни конци, приготвени от момите.

Даряване на коледари, с. Гълъбец

КОЛЕДУВАНЕ

Сценарий: Божидара Койчева и Жана Михайлова

Възможен декор и инвентар: Битова стая – кръгла софра; трикраки столчета; пейки, покрити с черги. На земята също има черги. В единия ъгъл на стаята „гори“ камина. Поставени са купички с пуканки, сушени плодове, орехи, бъклица за вино. Пригответни са Коледна пита – Боговица, голям коледен кравай и малки кравайчета. В другия ъгъл на стаята до вратата има „гора“.

Участници: майка, баща (стопаните), техните деца – две момчета и две момичета; коледари и останалите деца. Всички са облечени в народни носии.

Ход: Стаята е тъмна, звучи тиха, нежна народна музика. На фона на музиката следва приветствие на водещия.

Водещ 1: Скъпи майки, бащи и гости, на празника ни светъл днес – добре сте ни дошли! Нека заедно с вас да празнуваме! Нека заедно за вас да коледуваме! Премени с народни костюми, в късна доба тръгнаха по заскрежени друми, с песни и танци, чемшир порти отварят, с благословии чудесни цяла нощ млада Бога прославят!

Водещ 2: Чакат ги с трепет стопаните вкъщи, или пък вълн – край високи дувари, бие лудо и сърцето моминско, вълнува се – да му дойдат на гости добри коледари!

Звучи пак народна музика за фон – “Добри гости, коледари!”
Коледарите влизат един по един и застават в единия ъгъл на стаята, до елхите. Щом всички се съберат, един от тях казва:

Коледар: Дружина, събрахме се водач (станеник) да изберем. Кажете кой да бъде?

Коледар: Който от нас е най-силен!

Коледар: Който от нас е най-работен!

Коледар: Който от нас е най-добър!

Коледар: Аз предлагам водач да ни бъде .....(назовава се име на дете), защото е не само силен, работен и добър, но и хубаво пее и всички благословии знае! (Назовава се името на детето) предлагам водач да ни бъде!

Всички коледари: Съгласни сме! Да бъде!

Водачът на дружината: Благодаря ви, дружина! При работните стопани ще ви вода и обещавам – няма да ви посрамя!

Песен: „*Да отидат настанени*“

Коледарите излизат един по един навън, звучи пак народна музика, стаята се осветява, стопаните се събуждат.

Стопанката: Ставай, мъжо! Ставай, че се успахме и точно днес – на Коледа! Колко работа ме чака само! Ставай де! Дърва трябва да донесеш за печта, че коледната пита в нея да изпека! *Мъжът става, стопанката прибира завивките, започва да мете, после отива до децата си и ги буди.*

Стопанката: Ставайте, на мама милите! Ставайте да се приготвим, че довечера коледари ще ни дойдат! (*Децата стават*)

Стопанката (към момчетата): Тичайте в избата да донесете пуканки, ошаф, мед, чушки и каквото друго намерите – цяла година събирахме храна. Нека да наредим богата Коледна трапеза, че да се отсрамим и пред коледарите.

Стопанката (към мъжа си): Мъжо, да не забравиш да отрежеш и от сланинката, пък и суджук нека има! Сирене от качето да извадиш! Да ти напомня ли греяно винце да приготвиш!

Стопанинът (към момчетата): Хайде, момчета! Да тръгваме! Първо дърва за печта да донесем!

Тримата излизат.

Стопанката: И да знаеш, дъще, тестото по-бързо втасва, ако

се замеси с мълчана и цветна вода!

Дъщерята: Как така мълчана и цветна?

Стопанката: Ами, когато я носиш от чешмата до вкъщи, не трябва да говориш с никого по пътя си, дори някой да те запrikaзва – трябва да мълчиш. А цветна – като я донесеш вкъщи да я прекараш през китка здравец!

Дъщерята: Затова ли Радка – комшийката, вчера ме срещна и нищо не ми продума?! Аз я заговорих, а тя държи си стомната и мълчи. Помислих, че нещо ми е сърдита, а тя мълчана вода е носила. Мамо, каква е тази топка върху питата?

Стопанката: Това, дъще моя, е слънцето. То означава светлина, топлина, плодородие. Без слънце нищо не никне, не зрее. Хората без слънце не могат да живеят. „Дето има слънце – там болестите бягат“ – така ми казваше моята баба, така ти казвам и аз.

Това кръгче е небето – от него ще дойде дъжд и сняг, които ще напоят земята и тя ще роди плод. Ще сложим и кошарата с агънцата, и грозде нека да има! Ха сега, нареди ги върху питата, че да стане хубава, изписана.

Момичето „реди“ орнаментите и нарича: Нека и дъждец, нека и снежец да завали, че земята наша с водица да напои. Мамо, да слагам ли вече питата в пещта?!

Стопанката: Нека първо да втаса, пък после ще я изпечем!

Стопанката (към малкото момиче): Ти знаеш ли, Пенке, как се наричат рите пити дето се пекат на Коледа?

Малкото момиче: Знам, мамо! Знам! Наричат се „Боговица“, „Благовестник“, „Харман“.

Стопанката: Браво, дъще! Малка си ми още, но много знаеш! Аз сега ще изляза навън и с тестените си ръце ще пипна и благословя плодните дръвчета вън на двора, та да дадат много плод догодина!

Излиза „навън“, докосва „дърво“ и нарича.

Стопанката: Както е плод в ръцете ми - тъй дръвчетата плодове да раждат! (*Отива встрани от дървото и нарича*). Както е многобройно житото – тъй пълни с мед да са питите! (*Стопанката влиза вътре.*) Слагай, дъще, питата в пещта, че вече е втасала!

Малкото момиче към майка си: Мамо, аз зная стихче за Коледа, нека го кажа.

Божич

Боговица на полица, ври на огън кървавица.

Ще се роди Боже чедо, ой Коледо, мой Коледо.

Ще разчупим Боговица по коматче на дечица.

Днес се ражда боже чедо, ой Коледо, мой Коледо!

Стопанката: Bravo! На мама умното чедо!

Голямото момиче: Мамо, татко и братята ни се връщат!

Малкото момиче: Тате, Ванко, Петре! Къде бяхте? (*Затичва се към тях.*) Какво носите?

Братята: Ох, толкова е студено вън! Един дебел сняг е затрупал пътя!

Стопанинът: Не се оплаквайте, а се радвайте! Народът ни е казал дебел сняг – голям комат! Житните семенца сега спят на топло под снега. Напролет земята ще се затопли и те ще поникнат. После през лятото ще ги ожънем, ще смелим зрялото жито, та от брашното вкусни питки и краваи да меси майка ви! (**Към майката и момите**): А вие какво правихте, докато нас ни нямаше?

Стопанката: Ами шетахме, мъжо. Боговица изписахме с Ганка – пече се вече в пещта. Овощките благослових за берекет, къщата подредихме, наредихме, че ще дойдат гости-коледари.

Стопанинът: Bravo на вас! Спорна ви е била работата. Сега ще донеса вино и мезе за коледарите, а вие, момчета, елате в

избата да ми помогнете!

(Отиват и се връщат с бъклицата, суджук, сирене, гювечета, пуканки, ошаф и ги нареждат на софрата.)

Стопанката *(вади питата от пещта):* И Боговицата е вече готова. Чувате ли песен? Коледарите идват!

Песен: „*Стани, Нине, господине*“

Чуват се гласове и коледарска песен, коледарите влизат в стаята, до вратата и си доизпяват песента.

Водачът на дружината: Ой, ви момци коледарци,
не сме рано ранили.
Не сме късно къснили-
тъкмо навреме тръгнали.
В ранни нощи-полунощи!
Тъмни сме друми тъпкали.
Дълбоки доли минали.
Дорде на порти стигнаме,
на тоз добър стопанин!

Коледар: А той весел ще подскочи,
чемшир порти ще отвори,
ще ни черпава, гощава,
с лична дара дарява.

Стопанинът: Добре сте ни дошли, скъпи гости, скъпи гости - коледари! Цяла къща от година вази чака, за да чуе благослов и ваши песни, надпявани от години – род да крепят, дом да славят!

Заповядайте, влезте! (подава бъклицата). Пийнете си греяно винце, че да се стоплите. Наздраве!

Коледар: Добър вечер, домакини! Ний ви носим блага вест, светъл празник е настанал: Бог роди се днес! Честита Коледа!

Стопанинът: Честита и на вас! Ха седнете, починете!

Коледар: Къде пътя пътувахме, къде Богу богуваме.

Тъмни нощи прехвърлихме, кални друми претъпкахме.

Та дойдохме срединощи, в срединощи, полунощи.

Та се спряхме в равни двори да донесем,

да донесем благи вести – Бог се родил, Коладе ле,

снощи вечер по вечерна. Днеска пеем в тази къща,

да сте здрави таз година, таз година до амина!

Водачът на коледарската дружина мята кърпата на рамото на стопанина и нарича.

Водачът на дружината: Колкото са нишките на таз кърпа ке-на-рeна – толкоз здраве на таз къща!

Колкото здравец в гората – толкоз здраве на таз къща!

Кажете дружина: Да бъде! (*тропа с гегата*)

Всички коледари: Да бъде! (*тропат с гегите*)

Коледар: Ставайте, ставайте дружина!

Ставайте, не се слагайте! Много сме пътували, друм друмували.

Тежки кали претъпкали, дрен-криваци поломили.

Че сме дошли в тоз дом на домакина.

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Коледар: Дай Боже, на тоз добър стопанин,

в тая къща родовита, през двора му да минат,

три реки бързотечни:

Първата река – с жито загария,

втората река – с мляко каймаклия,

третата река – с вино барутлия!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанката: Коледари, гости мили, имаме си и малка и голяма мома. Попейте им за здраве!

Песен: „Яно ле, Янчице ле“

Коледар: Изгряла е ясна звезда над момини равни двори.

Не е било ясна звезда, най-ми била малка мома.

Малка мома с девет ризи копринени,

девет ризи копринени, десетата позлатена.

Наздраве ти, малка моме, здрава бъди и весела, като цвете в градинка!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанката: Хубава и работна ми е голямата мома. Благословете и нея, че може и да я задомим тази година!

Коледар: Слава и чест на таз лична мома!

Скоро сватбари да ѝ на порти похлопат.

На сватба весела да ѝ потропат.

Бог да я дари със щерки златокоси,

със синковци среброръки!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанката се обръща към голямата дъщеря: Дъще, дарувай коледарския кравай!

Момата донася кравая и го поднася с лек поклон на своя избранник – коледар.

Голямата дъщеря: Сполай ви, млади юнаци!

Да сте живи, да сте здрави!

Дарявам ви с добра дара – с вит превит кравай,

за вас сят-пресят, с момина ръка изписан,

с благи думи орисан, в пещ огнена изпечен

от сърце за вас наречен!

Коледарят вдига високо над глава кравая с две ръце и благославя.

Коледар: Тоз кравай, чиито ръце са го вили и превили,

нека се чуе и прочуе през девет села, в десето,

да го калесват – да кръщава, да венчава!
Тоз кравай вит – превит пред Бога печен,
от нас наречен. Които са го ръце месили,
да са велики и честити! До лакти посребрени,
до пръсти – позлатени!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанинът: Да сте живи и здрави, коледари! А на тези малки момчета ще попеете ли?

Всички коледари: Ще попеем! Ще попеем!

Песен: „*Ненко, Болярино*“

Коледар: Да са ви живи и здрави момчетата стопанино!

Да раснат, да пораснат!

Добри и работни да станат!

Като тебе, добри стопани да бъдат!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанката: Момчета, не стойте така! Почерпете коледарите!
Момчетата ги черпят с пуканки и ошаф.

Момчетата: Като пораснем и ние ще станем коледари. Нали, татко?

Стопанинът: Ще станете! Разбира се, че ще станете!

Малкото момиче: Аз пък ще ви дая с коледарски кравайчета!
Минава и на всеки коледар подава кравайче.

Да се множи всичко! Годината да бъде здрава и богата!

Стопанинът: Наздраве, коледари! Да сте живи и здрави! (*пие „вино“*)

Коледарите: Наздраве, стопанино! (*пият „вино“*)

Стопанката: Време е да разчупя коледната пита, че парата сребърна в нея е скрита! В чийто дял се случи – той ще да сполучи!

Носи питата.

Коледар: Ех, че вкусно мирише! И как е изписана само! Има и слънце, и небе, а тука виждам и кошара с агънца и грозде!

Стопанката: Аз ви казах, че ми е работна и скопосана момата. Тя изписа тъй хубаво Боговицата.

Подава я на коледаря.

Коледар: Тази пита писана, изписана.

Сята – пресята, вита – превита.

В пещта печена за нас наречена!

Колкото зрънца са у нея вети и превети, сети и пресети,
толкоз да е здраве в този дом, толкоз да е радост
в тази къща!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанинът подава сиренето на водача.

Водачът на дружината: Туй сирене, през колкото цедилчици
е прецедено,

колкото са капчици във ведрото капнали,
на тоз наш брат толкоз агнета по двора да блейнат
и още по-много яренца да врякнат!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Коледар: Попълнили се дълбоки доли,
високи гори, с овчари, с кехаи.

Броили се, делили се, че се паднало
кому лъжичка, кому паничка,

кому злато, кому сребро,

на тоз наш брат – половин крина бели дукати,
крина, крина и половина жълти жълтици!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопанинът: Добре ни пояхте, добре ви послушахме, скъпи гости – коледари! А сега вземете кърпата кенарена с парата сребърна. Да бъде берекет тази година! А този суджук и тази сланина (*подава ги*), да има здраве и по животните!

Коледар: С ръце ви на порти потропахме,
песни на всички изпяхме,
благи думи редихме!

Вий ни порти отворихте,
с лични дари дарихте,
и ни сладко гостихте!

Всички коледари: Благодарим ви стопани!

Стопанинът: Сполай ви, дружина, че ни споходихте! Сполай ви за благословиите!

Водачът на дружината: Хайде, дружина, да вървим, че и дру- ги стопани ни чакат! Както грее напролет зорница, както гука утрин гургулица – тъй весело в тоз дом да бъде – догодина, до амина!

Останете си със здраве!

Кажете дружина: Да бъде!

Всички коледари: Да бъде!

Стопаните: Добър път ви желяем! Носете здраве и радост на всяка къща, на всеки дом!

Песен: „Коледарско хоро“

Коледарите излизат с песен.

РЕЧНИК НА НЕПОЗНАТИТЕ ДУМИ

Берберин – фризьор, бръснар

Буенец – лазарски танц

Бъдник – отсечен ствол на дъбово, брястово или крушево дърво, което гори в огнището през нощта на Бъдни вечер

Влакно, влакна – естествена нишка от вълна, коприна, памук, от стъблото или плода на някои растения

Врахам – сукман, рокля, направена от едно цяло парче вълнен или памучен плат с отвор за главата

Връбница – Цветница

Губер – дебело вълнено покривало с дълги влакна

Задомяване – оженване, създаване на семейство

Заораване – 1. обработване на почвата; 2. обреден момент, който се извършва на Кукеровден

Игличенски skutник – наименование на вид престилка

Избуява – бързо и буйно израства

Кадене – западен тамян, пушекът му притежава пречистващо действие

Коледари – момчета на 16-17 години, които са облечени в народна носия, с геги в ръце и обикалят къщите в навечерието на Коледа. Благодаят стопаните, пеят песни за здраве и плодородие (благополучие, берекет)

Колектив – група лица с обща работа, занимание или с общи интереси

Контохче – контох, женско елече

Кръстачка – 1. предмет от заковани на кръст летви или дръвчета; 2. уред, на който се навива преждата, с която ще се тъче

Кукер – маскиран мъж, участник в обредни игри

Лазарка – 1. момиче, което лазарува, ходи по къщите, пее, танцува и благославя стопаните на дома; 2. момиче, облечено в народна носия, с цветен венец на главата

Лъкати – криволича, извива се на зиг-заг

Маскарад – бал, карнавал, забава, на която всички хора са с маски

Мегдан – площад

Месал – дълга кърпа, с която се завива тестото, за да втаса

Нагръдник – парче плат или кожа, украсено с монети, което се слага върху гърдите

Напет – строен, хубав, изправен

Обред – установен ред действия, които съпровождат народни обичаи, църковни ритуали и др.

Обреден персонаж – действащо лице, участващо в обреда

Обреден реквизит – предмети, необходими за обреда

Постна храна – храна без животински и млечни продукти

Сирна неделя – седмицата след Месни заговезни, започва в понеделник. Кулминацията на седмицата е в неделя, когато се прави специална празнична вечеря, пали се и се прескача огън. Седемте дни се спазва т. нар. *бял пост* – не се яде месо, но са позволени всякакви млечни произведения, както и яйца. За последно преди Великден са разрешени веселбите и хората. През Сирната седмица вярващите си взимат прошка с хората извън семейството – приятели, познати и по-далечни роднини. Заможните даряват на по-бедните си съседи и близки яйца, сирене, мляко „за да посрещнат и те Заговезни както трябва!“. Популярен обичай на Сирница е т. нар. *хамкане, ламкане*, когато на червен конец се завързва варено яйце или бяла халва и децата трябва да го уловят само с уста

Софра – ниска дървена кръгла маса

Станеник – водач на коледарите

Сукман – рокля без ръкави, изработена от вълна, памук или лен

Фуста – дълга пола, която заменя сукмана в средата на XX век (1950-1960 година) по селата. Фустата като мода идва от града.

Харачари – обредни персонажи, част от кукерската дружина

Хорище – място в селата, където се играят празнични хора

Чул – завивка, покривка за животни, най-вече коне

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ БУРГАС

издава:

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ - БУРГАС

автори:

**Пламена КИРОВА
Росица ТОПАЛОВА**

консултанти:

**Мая СКОЧЕВА
Божидара КОЙЧЕВА**

редактори:

**Радовеста СТЮЪРТ
Яна СЛАВЯНСКА**

рисунки:

Жанина ДУБАРОВА

корица и дизайн:

**Цветана ИЛЕВА
Нели НИКИФОРОВА-ХРИСТОВА**

печат:

СД НИ Плюс – Макаров и с-ие

БУРГАС 2019

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА

*Помагалата за учителя и ученика
„Обреден календар за моми и ергени“
са създадени от
Регионален исторически музей – Бургас
в партньорство със
СУ „Епископ К. Преславски“ – гр. Бургас.
Те са част от проект, финансиран от
Министерството на културата
на Република България по програма
„Музеят като образователна среда“.*

www.burgasmuseums.bg